

Oxfeldt, E. (2025). Menneske, natur og myter: Johannes V. Jensens slavebilde i «Forsvundne Skove». I Y. Frøjd & A. Norendal (Red.), *Noveller i undervisning* (s. 31–50). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa650902>

2

Menneske, natur og myter

Johannes V. Jensens slavebilde i «Forsvundne Skove»

Elisabeth Oxfeldt

Sammendrag: «Forsvundne Skove» (1899) er en av Johannes V. Jensens eldste «myter». I dette kapitlet utdyper jeg sjangerbetegnelsen moderne myter/«den jensenske myte». Jeg utfører deretter en narratologisk analyse av myten for å vise hvordan fortelleren skaper en ambivalent – delvis beroligende, delvis urovekkende – tekst. Til slutt viser jeg til tidligere lesninger av myten og foreslår en postkolonialistisk tolkning av skildringen av herre–slave-relasjonen.

Nøkkelord: Johannes V. Jensen, moderne myter, upålitelig forteller, herre–slave-relasjon, frihet, menneskeverd

Abstract: ”Forsvundne Skove” (1899) is one of Johannes V. Jensen’s oldest «myths». In this chapter I explicate the genre modern myths/”the Jensenian myth”. I then carry out a narratological analysis of the myth in order to demonstrate how the narrator creates an ambivalent – partly soothing, partly disturbing – text. Finally, I go through earlier interpretations of the myth, adding a postcolonial reading of the depiction of a master-slave relation.

Keywords: Johannes V. Jensen – modern myths – unreliable narrator – master-slave relation – freedom – human dignity

Innledning

I Læreplan i norsk står det om fagets relevans og sentrale verdier at: «Lesing av skjønnlitteratur og sakprosa skal gi elevene mulighet til å reflektere over sentrale verdier og moralske spørsmål og bidra til at de får respekt for menneskeverdet og naturen» (Kunnskapsdepartementet, 2019). I dette kapitlet ønsker jeg å vise at med Johannes V. Jensen sin myte «Forsvundne Skove» fra 1899 kan elevene få rik anledning til å reflektere over forskjellige former for menneske- og natursyn som har å gjøre med: menneskehandel, slaveri, frigjøringsprosesser, frihetsgrader, rasisme, kapitalisme, kultivering av natur og nedhogging av skog.

Den litterære teksten – myten – er kort, konsis, mangetydig og underfundig. Den kan tolkes i retning av det eksistensielle, psykologiske, historiske, sosiale, politiske og økokritiske. Samtidig viser den hvor viktig nærlesing og narratologi er for å styrke elevenes evne til kritisk tenkning, og «ruste dem til å delta i samfunnet gjennom en utforskende og kritisk tilnærming til språk og tekst» (ibid.). At jeg tar utgangspunkt i en dansk tekst, er selvfølgelig også med til å bygge opp under elevenes evne til å lese og forstå danske tekster.¹

Jeg vil i det følgende presentere Johannes V. Jensen og «den jensenske myte». Deretter gjennomgår jeg «Forsvundne Skove», en myte som handler om en herre-slave-relasjon og postulerer at mennesker, både som enkeltindivider og sivilisasjoner, kan havne i en situasjon der de *velger* en slavetilværelse. Jeg vil ha fokus på innhold, narratologi og måten teksten oppnår en mytisk og urovekkende ambivalens på. Til slutt kontekstualiserer jeg myten intertekstuellet, historisk og politisk for å vise til forskjellige tolkningsmuligheter. I den sammenheng introduserer jeg en postkolonialistisk lesning via Susan Buck-Morss' lesning av Hegel, hvor hun insisterer på at hans filosofiske spørsmål om herre-slave-relasjoner må forstås i lys av samtidens slaveopprør. Buck-Morss insisterer med andre ord på å lese en filosofisk diskurs opp mot en historisk diskurs, og et didaktisk poeng kan nettopp være å bevisstgjøre elever på hvordan en mytisk diskurs både bygger på og motsier en historisk diskurs.

---

1 Jf. kompetansemål i norsk om at elevene etter 7. trinn skal kunne lese «skjønnlitteratur og sakprosa på bokmål og nynorsk, svensk og dansk og samtale om formål, form og innhold» og etter 10. trinn skal kunne «lese tekster på svensk og dansk og gjøre rede for innhold og språklige trekk» (Læreplan i norsk, KL2020).

Johannes V. Jensen

Johannes V. Jensen (1873–1950) er en av de største forfatterne i dansk litteratur. Han vant Nobelprisen i litteratur i 1944, var fascinert av moderniteten, og strevde hele livet med å utvikle sjangeren «myter» som skulle være egnet til å oppfange det moderne og sette det i relasjon til tradisjonen (det førmoderne). «Mytene» skulle hjelpe folk med å finne seg til rette i det moderne livet. Tematisk skulle de danne et bindeledd mellom fortid og nåtid, og sjangermessig skulle de tilpasses det moderne menneskets livsbetingelser ved å være korte. Det moderne menneske hadde ikke tid til å lese lange tekster. Romanen var en utdatert form, mente Jensen – for 100 år siden. Det var for øvrig novellen også. Man måtte utvikle en ny måte å skrive på «i Stedet for tidligere Tidens Stil, hvor man slæbte sig gennem en mængde samvittighedsfuld kravlende Prosa» (Jensen sitert i Nedergaard, 1969a, s. 174). Oppgjøret med tidligere sjangere gjelder både lengde og stil, og da særlig den naturalistiske stilen.²

Myter

Alle kulturer bygger sin verdensforståelse på myter (Groth & Kværne, 2022). Myter er noe vi tror på – eller ikke tror på – og ordet har over tid fått en dobbeltbetydning. Det kan ifølge ordboken bety «symbolsk framstilling eller fortelling overlevert fra førhistorisk tid om skapelsen, guder og viktige hendelser», eller det kan bety «utbredt falsk eller skjev oppfatning; oppdiktet hending» («myte», u.å.). Sosialantropologen Claude Lévi-Strauss vektla mytens form på tvers av kulturer og framhevdde at myter og mytisk tenkning alltid går «fra en bevissthet om symbolske motsetninger til å løse disse motsetningene» (Fosshagen, 2021).

Jensen var ateist og darwinist og betraktet myter på samme måte som Levi-Strauss: som fortellinger som kunne romme og oppheve motsetninger.

---

2 «Motsat naturalismen fortaber JVJ sig ikke i en detaljeret beskrivelse af tingene; han går ud fra virkeligheden, men forenkler den og bruger sin fantasi. Myten er antinaturalistisk som kunstart» (Nedergaard, 1969a, s. 173).

For Jensen ble dette et kunstnerisk imperativ. For eksempel påpekte han i sin beskrivelse av de svære dampmaskinene han så på verdensutstillingen i Paris i 1899, at det moderne mennesket levde en splittet tilværelse mellom det førmoderne og moderne. Eksempler er kristne som «dyrker Gud ved elektrisk Lys» og som «lader sine Børn døbe og vaksinere mod Kopper i et og samme Aandedræt» (Jensen, 2000, s. 127). Kristendom og tradisjon lar seg ikke forene med modernitet, og den kan rett og slett bli farlig: «En kristen Opdragelse og et Blik bagefter i det moderne Liv kan slaa et Menneske ihjel» (ibid.). Dermed trengs det diktere som kan skape forbindelsesledd og tolke den moderne eksistensen gjennom moderne, sekulære myter.

Den jensenske myten

Jensen skrev rundt 155 myter. Det er vanskelig å fastslå et eksakt antall, etter som han kunne publisere mytesamlinger som også rommet andre sjangere, inkludert noveller. Ofte startet det imidlertid med en kronikk. Denne sjangeren ble formelt innført i den danske avisen *Politikken* i 1905, og formatet med plassbegrensning passet godt til Jensens myteambisjon.³ Tekstene er ikke handlingsdrevet med store spenningskurver og dramatiske vendinger, men bygger på bilder og allegorier. Leseren skal ikke få alt forklart, men gis anledning til å undre seg og tenke videre. Hovedsaken er at de danner et bilde som gir leseren en følelse av innsikt i livets sammenheng – en åpenbaring. Det som ellers fremstår som splittet og adskilt, forsones i myten.

Likevel må det innrømmes at flere av Jensens myter, inkludert «Forsvundne Skove», på lik linje med noveller generelt, bygger på både handling og spenningskurve. De har imidlertid også mytiske trekk og munner ut i et tilsynelatende forsonende bilde. Dermed gir det mening å lese dem både fra et novelle- og et myteperspektiv.

---

3 Jensen «så dem til dels som en krydsning mellem (amerikansk) journalistik og poesi» (Nedergaard, 1969a, s. 174).

«Forsvundne Skove»

Tiden rundt 1900 var preget av modernitet, ikke bare i form av urbanisering og teknologiske nyvinninger, men også av nye verdensbilder og menneskesyn knyttet til imperialisme, kapitalisme, kolonisering, slaveri, slaveriets avskaffelse og det voksende vitenskapsfeltet antropologi. Jensen var interessert i Darwin, naturfag, filosofi og ideen om raser. For eksempel dedikerte han mye tid til å forske i og skrive om «Den gotiske Race», som angivelig var hans egen og inkluderte «alle blonde Folk» (Jensen, 2000, s. 11). Samtidig var han imot rasehygiene og tanken om at mennesker kunne vurdere om noen raser skulle være mer «fit for survival» enn andre (jf. Jensen, 1925, s. 109).⁴ Jensen erkjenner at vi har en tendens til å ta for gitt at «den hvide Befolkning» er mest overlevelsesdyktig, men han forutser at «de farvede Folkeslag, Asien og Afrika, vil snakke et Ord med engang» (ibid., s. 110).

Det samme gjelder for klasser og sivilisasjonsstadier:

Indenfor den hvide Race regner man igjen med Klasser, de oplyste først, Analfabeterne sidst ... ikke desto mindre gemmer Naturen maaske sin Reserve snarere hos dem ... end hos Lærdommen og Overklassen. (ibid., s. 110–11)

Poenget er at Jensen var fascinert av kunnskap om forskjellige raser, folkeslag, sivilisasjoner og utviklingsstadier, men han var som darwinist relativt ydmyk og kunne ikke svare på hvem som var best tilpasset omgivelsene sine. Det var det bare tiden som kunne vise.

«Forsvundne Skove» er en av Jensens eldste myter.⁵ Den ble skrevet i 1898 og utgitt første gang i *Politiken* i 1899 (Nedergaard, 1969b, s. 177). Det er en ganske kort fortelling (i min versjon fyller den litt over fire sider) om en

---

4 Jensen så også selve rasebegrepet som problematisk: «Snarere i noget elementært lidenskabeligt end i noget intellektuelt ligger Kriteriet som viser Vej i raceantropologiske Problemer. Selve Bestemmelsen af Race beror mere paa et Skøn, visse Øjemaal, end aldeles uomstødelige videnskabelige Kendemærker» (Jensen, 1925, s. 121).

5 Erik M. Christensen betrakter den som «metamyten, der stiller opgaven for hele forfatterkabet» (Christensen, 2000, s. 16), og Anker Gemzøe refererer til den som en av de viktigste prototypene for Jensens myter (Gemzøe, 2007, s. 6).

mann, Korra, som kjøper seg en slave. Den er fortalt av en ekstern forteller i en objektiv stil som minner om sagastilen, og begynner:

Korra hed en Mand, der drev Agerbrug. (Jensen, 1969, s. 9)⁶

Vi får ingen videre bakgrunnsinformasjon. Vi hører intet om et indre liv i form av følelser, tanker eller minner – fortelleren refererer bare handlinger og ytringer. Andre setning fører oss direkte til en scene:

Da han havde lagt Penge op, tog han til Byen for at købe sig en Slave ... (s. 9)

Det er ingen scenebeskrivelser, og vi får heller ikke vite hvordan eller hvor mye Korra har spart opp. Første scene består av Korra som hos en kjøpmann vurderer forskjellige slaver. Fortellestilen er igjen knapp ved at fortelleren benytter seg av iterativ frekvens:

Købmanden viste ham forskellige ... men Korra blev ved med at vrage. (s. 9)

Så starter dialogen med at kjøpmannen tar ordet:

Vil du kanskje have, at jeg skal slæbe dem op allesammen! snærrede
Købmanden omsider. (s. 9)

Det er bare dialogen som gjengis, men ord som «snerre» og den typografiske bruken av et utropstegn indikerer likevel at kjøpmannen er irritert. Korra velger en slave basert på kroppsdeler som brystkasse, håndledd, sener, munn, tenner og muskler:

Endelig bestemte han sig, fik Slaven koblet fra, og efter at han med en sur Mine havde betalt, trak han ham hjem. (s. 9)

---

6 I etterfølgende henvisninger til «Forsvundne Skove» vil alle sidehenvisninger uten forfatter og år være til denne primærteksten.

Ord som «endelig» og «sur» indikerer at Korra kanskje selv har blitt utålmodig, eller at han ikke er helt fornøyd med kjøpet. Slaven vet vi ingenting om – han har ikke navn, ansikt, replikker, tanker eller følelser; han er bare en type.

Etter noen dager blir slaven syk av hjemlengsel. Fortelleren forklarer at nå som han har kommet bort fra slavehandleren og «var kommen til ro», da får han hjemlengsel etter «Skovene, hvor han var fra» (s. 9–10). Roen gir altså grobunn for en ny uro i form av lengsel – her hjemlengsel. Korra tilbyr å sette ham fri etter at han har arbeidet for ham i fem år.

De påfølgende fem årene oppsummeres på én side: Slaven arbeider hardt og motivert i begynnelsen, og Korra finner glede i å se ham slite. Han nyter synet av den muskuløse kroppen i arbeid: «Korra havde ingen kærere Beskæftigelse end at sidde og se Slaven arbejde», idet det går opp for ham «at Mennesket er en køn Ting, en Øjenlyst» (s. 10). For slaven føles fem år som en evighet. Dette formidler fortelleren ved å beskrive hvordan Korra teller på fingrene mens han betrakter solnedganger og solverv. På dette tidspunktet glir fortelleren også inn i slavens tankeverden og forteller at avtalen gir livet hans mening, men at «det varede bitterligt længe» (s. 10). Referatet som dekker de fem årene, avsluttes slik: «Da fem Aar endelig, endelig var gaaet – det er saa let at sige – kom Slaven og bad om sin Frihed» (s. 11). Gjentakelsen av ordet «endelig» understreker slavens lengsel og utålmodighet. Den lille kommentaren «det er saa let at sige» bryter overraskende med den autorale, distanserte og objektive fortellerstilen. Den fungerer som en ironisk metakommentar ved å rette oppmerksomheten mot selve fortellingen og fortellerens mulighet til å korte ned fortelletiden i motsetning til den fortalte tiden.

Indirekte trekkes også leseren inn – han eller hun har fordelene av at fortelleren benytter korte referater med noen raske beskrivelser av handling, tanker og psykologi, mens slaven er den som har måttet arbeide dag ut og dag inn i fem år. Igjen skapes det en enorm avstand mellom dem som lar seg underholde rent estetisk (både Korra og leseren), og slaven. Fortelleren får til dette ved å reflektere over det som er «lett» ved en fortelling, i motsetning til hvordan det er å leve et (slave)liv i historisk tid. Kommentaren smetter han inn midt i referatet – mellom to tankestreker – slik at det er lett *ikke* å legge merke til den. Likevel er det nok av slike fortelletriaks i teksten til at leseren, i hvert fall ved en grundig annengangslesning, registrerer fortellerens ambivalente status. Han er ikke helt tilbaketrukket og objektiv, verken overfor personene sine eller leseren. Det er vanskelig å vite hvor man har ham.

I en ny scene med dialog minner Korra slaven på at han ikke har penger til å reise vestover til skogen sin, og tilbyr ham reisepenger hvis han arbeider i to år til. Dette må slaven akseptere. Han fortsetter å arbeide hardt, men sinnet hans endrer seg: «Han holdt nu ikke Rede paa Tiden som før. Derimod drømte han meget» (s. 11). Drømmene peker på en indre uro, for Korra hører slaven «gø og lalle i Søvne», og til slutt blir han syk.

En ny scene med dialog følger. Korra forteller slaven at han også i sin ungdom lengtet etter skogene, men han hadde ikke råd til å dra dit. Nå er han derimot så gammel at han ikke kommer seg dit før han dør (s. 11). Ideen om skogene får dermed en ny vending når Korra snakker om at ånden hans skal dit. Skogene fremstår som et utopisk sted mennesket lengter mot i håp om å finne hvile – i levende live *eller* i døden. Korra minner slaven på hvor ung han er, og råder ham til å komme seg slik at han kan få drømmen sin oppfylt.

Det går mer tid, og slaven sliter med motivasjonen. Han får for vane å legge seg og sove i det Korra anser som arbeidstid. Da sørger Korra for å piske ham. Fortelleren sier: «Det bekom ham godt, han fik grædt» (s. 11). Setninger som denne bærer preg av en fri indirekte diskurs som gjør det vanskelig å vite om fortelleren refererer sitt eget synspunkt eller Korra sitt, og om han i så fall er enig i det siste.

Et avsnitt på fem ord fører raskt leseren videre i historien: «Og de to Aar gik» (s. 12). I løpet av en kvart side skjer det mye. Korra setter slaven fri, og han reiser vestover. Etter et par måneder kommer han tilbake uten å ha funnet skogen sin. Korra oppfordrer ham til å lete østover i stedet. Slaven reiser ut, finner skogen, men kjenner den ikke igjen – den er ikke lenger *hans* skog.

Korra tilbyr at slaven kan bli hos ham for alltid og gjennom kommende generasjoner. Han huser ham, fører ham, gir ham arbeid og pisker ham med jevne mellomrom. Han kjøper mer skog som slaven kan rydde og dyrke, og kjøper også en «Hunslave» til ham (s. 12). «Der gik Aar», skriver fortelleren, og det må dreie seg om flere tiår (s. 12). De to slavene rekker å få seks «store Slavesønner» (s. 12). Korra selv har bare én sønn som ikke er spesielt sterk. Likevel beskriver fortelleren situasjonen som stabil:

De havde intet at frygte af nogen, hver af Slaverne kunde med et eneste Kølleslag dræbe en Mand. Det var prægtige Folk, Kødetsnoede sig stramt om de ranke Knokler. Og rene Tigertænder havde de.

Men Tiderne var sikre nok. Slaverne svang de fredelige Buløkser og fældede Træer. (s. 13)

Her slutter myten, og leseren blir sittende igjen og undre seg: Hvorfor er slaveeierne trygge? Hvorfor gjør ikke slavene opprør? De er både sterkere og i flertall.

Det som ved første øyekast fremstår som en enkel, objektiv oppsummering, rommer likevel en rekke fortellerelementer som skaper tvil. Som tidligere handler det om den lette, knappe stilen, som raskt gir inntrykk av en harmonisk avslutning. Dette er det Jensen selv kalte «et Spring ind i et Billede» (Jensen sitert i Nedergaard, 1969a, s. 166), og som litteraturviteren Anker Gemzøe har omtalt som «springets logikk og mytens metamorfose» (Gemzøe, 2000).

Som Jensen-biografen Lars Handesteen forklarer: «I myten springer man uden om al 'smålig' argumentation og får sagen beskrevet med vision og følelse i stedet for nøgtern saglighed og minutiøs argumentation» (Handesteen, 2000, s. 99). Det springende handler om å hoppe over logisk analyse og heller forføre med bilder som bygger på patos, energi, engasjement og fantasi (ibid.).

Fortellerens upålitelighet

Som Per Thomas Andersen skriver i *Forstå fortellinger*, er ambivalens utbredt i litterær kommunikasjon; «fortellingen gir ulike signaler og 'ber om' forskjellige reaksjoner samtidig» (Andersen, 2019, s. 81). Grunnen er at det finnes flere fortellerinstanser i teksten samtidig, som vi gjerne deler inn i forteller, implisitt forfatter og forfatter. Når forfatteren er myteforfatteren Johannes V. Jensen, ser vi at han tilbyr leseren en myte som forsoner ham eller henne med modernitetens ideologiske motsetningsforhold – samtidig som han ironiserer over denne posisjonen.

I «Forsvundne Skove»s enkle oppsummering kan vi begynne med å rette oppmerksomheten mot mangelen på bindeord og bruken av ordet «nogen» i første setning. Spørsmålet blir da hvordan de to setningsleddene skal leses. Det kan forstås som at Korra er trygg fordi slavene kan beskytte ham og sønnen

mot eventuelle fiender («nogen»). Men bindeordet «fordi» (eller et lignende forklarende bindeord) mangler mellom de to setningsleddene. De kunne også ha vært forbundet med et «til tross for» eller «selv om», noe som får oss til å se at slavene («nogen») lett kunne gå til angrep på Korra og sønnen.

Det å elegant hoppe over et bindeord og å ikke klart definere «nogen» er en av de mange måtene fortelleren oppnår å skape mytisk ambivalens på. I den neste setningen er vi – sammen med Korra, og kanskje også fortelleren – igjen plassert som tilskuere som nyter å se på kroppene til de hardt arbeidende slavene. Det (u)logiske spranget fra den ene setningen til den andre antyder nærmest at man blir distraheret av skjønnheten – at man lar seg distrahere og kanskje ønsker eller velger å la seg distrahere, slik at man kan se bort fra det farlige og ubehagelige i situasjonen.

Igen er også synsvinkelen flertydig. Fortelleren rapporterer tilsynelatende bare ting slik de er, uten å felle noen dom, og gjør han det, kan man lure på om denne objektiviteten er etisk forsvarlig.⁷ Det kan imidlertid også være et spørsmål om fri indirekte diskurs, slik at fortelleren gjengir synsvinkelen til Korra uten å stå inne for den selv, noe som åpner for at den fredelige avslutningen egentlig vibrerer med uro og uhygge. Og dette skjer på flere nivåer – både ved at Korra aner fred og ingen fare, og ved at leseren muligens gjør det samme idet han eller hun ser bort fra tekstens ambivalens.

Elementer som gjør teksten flertydig, er altså først og fremst knyttet til fortelleren, som ved første blick fremstår som en objektiv og tilbaketrukket «sagaforteller». Etter hvert skaper han imidlertid usikkerhet ved å hoppe lett og elegant fra den ene setningen og det ene perspektivet til det andre, ved å bruke fri indirekte diskurs som gjør det vanskelig å vite hvor han plasserer seg – og leseren – i forhold til Korra, og ved til og med å henvende seg direkte til leseren med metakommentaren «det er saa let at sige».

---

7 Idet handlingene og holdningene skrives inn i en «myte», kan man si at de havner i et amoralsk tekstlig univers. Myter etablerer ikke hva som er godt og moralsk, men modeller for hvordan ting oppstod (jf. Eliade, 1975, s. 144–145).

Tolkninger

Tidligere lesere har konkludert med at dette er en lignelse over lengselen, en parabel om sivilisasjonens utvikling av naturtilstanden og om samfunnets makt- og reproduksjonsmekanismer (Gemzøe, 2007, s. 90).⁸ Det er en avsløring av makthaverens utnyttelse av slavens nostalgiske lengsel, som etter hvert får religiøse dimensjoner (ibid., s. 5). Slik kommer kritikken av kristendom og annen religion til uttrykk som makthaverens måte å undertrykke den undergivne på (ibid., s. 6). Gemzøe relaterer det til Nietzsches filosofi om kristen slavemoral (2000, s. 153; 2007, s. 90). Man kan også tenke på Marx' beskrivelse av religion som opium for folket (Fjeld, 2021). Til syvende og sist tolker Gemzøe slutten slik: «De fysisk svage, men snedige udbyttere sidder sikkert i sadlen, revolutionen står næppe for døren – konstaterer den ... med kynisk spot» (Gemzøe, 2007, s. 90). For Gemzøe fungerer dette som en samfunnskommentar til den internasjonale spenningen på slutten av 1800-tallet mellom arbeidere og kapitalister. Slavene er altså arbeidere, og Korra er kapitalist. Men som jeg har antydnet tidligere, er det også mulig å lese myten i relasjon til afrikansk slavehandel.

Jensen skal ha vært inspirert av Heinrich Heines dikt «Das Sklavenschiff» (1853; Slaveskipet) da han skrev «Forsvundne Skove» (Nedergaard, 1969b, s. 178). Diktet handler om kynisk slavehandel og berører dermed sosialpolitiske spørsmål om kapitalisme og menneskeverd. Det forteller om en skipskaptein som har vært i Senegal og hentet en last med 600 slaver som han skal videregjøre. Han har regnet med at noen kommer til å dø på veien, men da mange begynner å bli syke og dø, bestemmer han seg sammen med skipslegen for at de må komme opp på dekk og danse, bevege seg og trekke frisk luft. Danser de ikke, får de med piskene. Diktet ender på grotesk vis med at kapteinen ser på de dansende slavene og ber til Gud om at han ikke må la dem dø. Livene deres er så verdifulle. Ikke i seg selv, men for hans forretning (Heine, 1853).

Heines dikt er tydelig imot slavehandel og slaveri. Det er med andre ord et politisk dikt. En jensensk myte, derimot, skal ikke være politisk. Spørsmålet blir da hvordan han løfter tematikken om slavehandel inn i mytesjangeren slik at spørsmålet om slaveri blir apolitisk. Det som fjerner Jensens fortelling fra

---

8 Gemzøes artikkel er oversatt og utgitt på tysk, men jeg har støttet meg til, og siterer under fra, hans upubliserte danske originaltekst. Henvisningene i parentes er til den tyske publiserte teksten.

samtiden og gjør den mer allmenngyldig og mytisk, er blant annet manglende steds- og tidsreferanser samt de gammeltestamentlige referansene.

Navnet Kora forekommer flere ganger i Det gamle testamente.⁹ I tillegg er flere elementer av fortellingen gjenkjennelige fra Mosebøkene. I 2. Mosebok 21.2 står det: «Når du kjøper en hebraisk træl, skal han tjene i seks år; men i det syvende skal han gis fri uten vederlag», og videre i vers 6–7 står det:

Men dersom trælen sier: Jeg holder av min herre, min hustru og mine barn, jeg vil ikke være fri og gå bort, da skal hans herre føre ham frem for Gud og stille ham ved døren eller ved dørstolpen, og hans herre skal stikke en syl gjennom hans øre, og han skal tjene ham all sin tid. (Bibelselskapet, u.å.)¹⁰

Den gammeltestamentlige gjenklangen utvider tidsperspektivet og åpner for å tenke på andre typer slaver enn afrikanske. Den intertekstuelle alluderingen kan også antyde at det å ha slaver og slavekontrakter går langt tilbake i tid og er fundamentalt og allment i vår kultur. Det kan betraktes som en måte å omskrive opprinnelige religiøse myter på i en moderne tid som byr på forandring, og der man vanligvis søker forklaring på tingenes tilstand gjennom en rasjonell, historisk diskurs. Her trekkes den opprinnelige religiøse myten inn i en nyere historisk tid (Eliade, 1975, s. 37). Samtidig er det antydninger i Jensens myte til afrikanske slaver. Det refereres til «disse brune Muskler», og leseren får vite at de hadde «rene Tigertænder», noe som avspeiler et syn på slaven som fremmed, dyrisk og eksotisk.

1800-talls diskurs om slaver og frihet

Det er nærliggende for en litteraturviter å tolke en litterær tekst intertekstuellet i relasjon til andre litterære tekster. Som nyhistorikerne har demonstrert, er

9 Dette påpekes av Nedergaard (1969b, s. 178–179). Gemzøe, derimot, ser navnet Korra som en henvisning til Platons begrep «chora» (Gemzøe, 2007, s. 6).

10 I Femte Mosebok 15.12–13 og Jeremias bok 34.14 omtales de samme reglene.

det imidlertid også fruktbart å lese en litterær tekst opp mot historiske hendelser og dokumenter. Dette er den amerikanske filosofen og idehistorikeren Susan Buck-Morss' hovedpoeng i «Hegel og Haiti» (2000). Buck-Morss spør hvorfor filosofer fra og med opplysningstiden skrev om det frie menneske versus slaven innenfor en politisk-filosofisk diskurs uten at det tilsynelatende hadde noe med det moderne slaveriet som en sosial institusjon å gjøre. Innenfor den politisk-filosofiske diskursen fungerte slavefiguren som en metafor – for en hvit europeer som var underlagt en form for tyranni gjennom for eksempel feudalisme. Samtidig blomstret virkelighetens slavehandel, slaveri og etter hvert også slaveopprør i den moderne verden. Buck-Morss ser det som ekstremt paradoksalt at «the exploitation of millions of colonial slave laborers was accepted as part of the given world by the very thinkers who proclaimed freedom to be man's natural state and inalienable right» (Buck-Morss, 2000, s. 822). Enda mer paradoksalt er det at slaveriet bidro til at Vesten kunne bygge opp et verdensherredømme som gjorde at de kunne forkynne sine tanker om frihet og demokrati over hele kloden:

By the eighteenth century, slavery had become the root metaphor of Western political philosophy, connoting everything that was evil about power relations. Freedom, its conceptual antithesis, was considered by Enlightenment thinkers as the highest and universal political value. Yet this political metaphor began to take root at precisely the time that the economic practice of slavery – the systematic, highly sophisticated capitalist enslavement of non-Europeans as a labor force in the colonies – was increasing quantitatively and intensifying qualitatively to the point that by the mid-eighteenth century it came to underwrite the entire economic system of the West, paradoxically facilitating the global spread of the very Enlightenment ideals that were in such fundamental contradiction to it. (ibid., s. 821)

Det var i bunn og grunn Montesquieu som i *Lovens ånd* (1748) la premisene for at man kunne omtale det frie menneske uten at det hadde noe med (rasialiserte) mennesker fra Afrika å gjøre: «While condemning the institu-

tion philosophically, he[Montesquieu] justified 'Negro' slavery on pragmatic, climatic, and blatantly racist grounds» (ibid., s. 828n24).¹¹

Det er den tyske filosofen Hegel som er Buck-Morss' hovedanliggende i og med at hans filosofiske skrifter om herre-slave dialektikken fikk så stort gjennomslag. Slik hun ser det – og ulikt måten nesten alle andre har sett det på – har Hegel hatt slaveopprøret og revolusjonen på Haiti (1791–1804) i tankene da han skrev *Åndens fenomenologi* (1807). Haiti ble verdens første nasjon som forbød og avskaffet slaveriet, og det ble skrevet om det i tidsskrifter og aviser som Hegel leste.

Ifølge Hegel finner frihetens utfoldelse i verdenshistorien sted gjennom en herre-slave dialektikk. Herren lever med overflod, mens slaven lever med mangel. Herren kan derfor leve i uavhengighet, mens slaven lever i avhengighet. Dette gjør herren til et subjekt, mens slaven er et objekt – en ting – som ikke får noen anerkjennelse.¹² Antitesen i dialektikken oppstår idet herren innser at han faktisk er fullstendig avhengig av slaven. Slaven blir gjennom arbeid, der han omformer den materielle naturen, klar over at han er et subjekt (Buck-Morss, 2000, s. 847–48). Dermed endrer maktforholdet seg, og potensialet for et opprør oppstår. Hegel insisterte på at frihet krevde selvfrigjøring; det nyttet ikke å bli satt fri oven ifra. Dermed krevde frihet også en modenhet og en gradvis overgang: «a gradual abolition of slavery» (Hegel sitert i Buck-Morss, 2000, s. 859). På tidligere stadier kunne en slave være skyld i sin egen mangel på frihet fordi han valgte livet over frihet, drevet av ren selvoppholdelsesdrift (ibid., s. 849).

Kan Hegels dialektikk forklare, eller i det minste opplyse Jensens myte? I «Forsvundne Skove» ser vi at Korra kjøper seg en slave som er lenket fast hos kjøpmannen. Han er tydeligvis ikke en person som frivillig er slave. Når han havner hos Korra, finner han en ro som gjør at han begynner å lengte hjem. Han blir syk av lengsel – det som hos Heine beskrives som å bli syk av melankoli og kjedsomhet. Korra motiverer slaven ved å tilby ham kontrakten der han skal bli satt fri etter fem år. Etterpå koser Korra seg med å se på det tingsliggjorte mennesket i arbeid (s. 10). Dette svarer til slaveskipets besetning

---

11 Religionshistorikeren Mircea Eliade ser filosofisk diskurs som en videreføring av mytisk diskurs idet begge handler om å identifisere og forstå absolutte begynnelse (Eliade, 1975, s. 112). Den historiske diskursen bryter med den mytiske diskursen, og det absolutte skillet oppstår nettopp med Hegel og hans etterfølgere (ibid., s. 113).

12 Slaver ble ikke betraktet som medborgere (men som eiendom) frem til langt ut på 1800-tallet.

hos Heine, som nyter å se slavene danse, og viser hos både Heine og Jensen at slaven blir oppfattet som et objekt. Etter de fem pluss to årene tilbyr Korra slaven fast (slave)arbeid (s. 12). På dette punktet er slaven tydeligvis på stadiet hvor han mangler noe som Korra kan gi ham, og hvor han velger livet over frihet. Det slaven mangler, er selvoppholdelsesdrift utenfor slaveriet. Han vet ikke hva han kan bruke seg selv som fri mann til – han føler seg fortapt og hjemløs. Korra gir ham mat, hvile og pisk med tanke på å holde ham ren, sunn og frisk, «og Slaven fældede Træer med Lyst og Iver» (s. 12). Nå trives slaven altså og etablerer familie. Korras eiendom og formue vokser. Han blir gammel, og den fra-fødselen ikke-sterke sønnen er klar til å overta. Slavene kunne som sagt med et eneste slag drept en mann, men fortelleren hevder altså at Korras familie ikke har noe å frykte. «Tiderne var sikre nok. Slaverne svang de fredelige Buløkser og fældede Træer» (s. 13).

Spørsmålet er hvor lenge tidene kommer til å være sikre, og hvor lenge slavene kommer til å bruke øksene til fredelige formål. Følger vi Hegels herreslave dialektikk, og tar vi med i betraktning hva som fant sted av slaveopprør utover 1800-tallet, er det nærliggende å tro at det neste som kan skje, nettopp er at slavene ser seg selv som subjekter idet de kultiverer den materielle naturen rundt seg, og at de skjønner det Korra allerede har forstått, nemlig at gamle Korra og sønnen hans er avhengige av slavene, mens slavene formodentlig – med modning – vil kunne klare seg selv. Med Hegels utbredte filosofi og den historiske kontekst in mente, er det en mulig tolkning at opprøret og selvfrigjøringen vil komme i en neste fase – i nye tider.

Jensens framstilling indikerer med andre ord en tid der slavene selv velger å underlegge seg et system som på sitt vis ivaretar behovene deres. Slaven har allerede gått sine egne veier for å oppnå det han så som sitt mål i livet – å vende tilbake til sine skoger. Når friheten til å oppsøke dette målet viser seg ikke å innfri idealene, vil slaven heller underlegge seg et system som innskrenker hans frihet, det Isaiah Berlin kaller negativ frihet, samtidig som det gir ham positiv frihet til å realisere seg selv innenfor en avgrenset hverdag (Svendsen, 2022). Han trenger ikke lenger tenke over større muligheter og valg han kan ta. Korra kan i en slik tolkning leses metaforisk som en representant for et politisk system der folk jobber og lever enkle, men trygge og forutsigbare liv.¹³ Medbestemmelsesrettigheter

---

13 I Claude Levy-Strauss' terminologi blir Korra en «trickster-figur» (luring) som formidler mellom to symbolske motsetninger - her frihet og ufrihet.

hører vi imidlertid ikke noe om. Det virker som at systemets rammer er fastlagt en gang for alle, og at noen folk er skapt til å herske, mens andre er skapt til å bli hersket over – også i kommende generasjoner. Vi befinner oss altså i et føydalsamfunn, og ikke et demokrati.

Til slutt står slavene og hogger ned skog – i en myte om skog som forsvinner. På den ene siden er det et spørsmål om gleden ved arbeid, men på den andre siden forekommer det selvdestruerende. Det man lenges etter, er man med på å hogge ned. Mennesket er et paradoks: det ønsker seg det som det selv trives best med å fjerne. Fra et økokritisk perspektiv gir dette mening: mennesket er ofte sin egen verste fiende i kraft av sin trang til å kultivere og motarbeide naturen, her forstått kanskje som både en indre og en ytre natur.

Didaktiske perspektiver

Jeg har i dette kapittelet gjennomgått en av Johannes V. Jensens grunnleggende myter innenfor den sjangeren han gjennom hele sitt forfatterskap jobbet med. Fortellingene skulle trekke myter som tidligere ble ansett som hellige, inn i en verdslig modernitet. Teksten skulle være kort, og den skulle gi leseren en følelse av helhet og ro. Likevel, som «Forsvundne Skove» viser, valgte Jensen tema og en fortellerstil som gjorde det umulig å la seg pasifisere. Det som i første omgang kan fremstå som en åpenbaring, lar seg raskt dekonstruere. Tematikken kan være provoserende nok til at man føler et ubehag ved et tilsynelatende uetisk eller urettferdig budskap. I tillegg avslører fortelleren seg selv som upålitelig, og i «Forsvundne Skove» gjør han det på karakteristisk vis gjennom å *springe inn i et bilde*, ved å hoppe over logisk argumentasjon, ved å hoppe over bindeord, ved å skifte og blande synsvinkler, ved å veksle mellom objektive og subjektive betraktninger, og ved å fremstå som en tilbaketrukket forteller for dernest plutselig å være til stede. Når han smetter inn kommentaren «det er saa let at sige», blir den hengende som en invitasjon til leseren om å reflektere over sitt eget behov for lette fortellinger i en komplisert verden.

Når tema i tillegg er utnyttelse og undertrykkelse av mennesker og naturressurser, kan kommentaren være kjærkommen i utdanningsammenheng

hvor elevene skal lære å lese kritisk, dykke under den idylliske overflaten og avsløre mytisk retorikk og poetikk. Dette kan gjøres gjennom narratologisk analyse og ved hjelp av postkoloniale, ideologikritiske inngangsvinkler som framhever den historiske konteksten. Mytiske diskurser er grunnleggende irrasjonelle. Mytisk diskurs finner vi ikke bare i Jensens myter og annen skjønnlitteratur, men også i overveldende mye av hverdagens diskurser, for eksempel i politikken, i reklamer og i sosiale mediers selvframstilling. Myteforskeren Mircea Eliade peker for eksempel på at det å være besatt av suksess, altså myten om suksess, er et utpreget kjennetegn ved det moderne mennesket.¹⁴

I litteratur- og tekstundervisning generelt har fokus på mytisk diskurs potensial til å framheve sammenhengen mellom språk og makt, altså sammenhengen mellom det perspektivet som synliggjøres, og det perspektivet som blir plassert i bakgrunnen. Myten rommer begge perspektiver og opptrer, som sagt, forsonende ved tilsynelatende å oppløse motsetninger. Den gjør det gjennom å bygge opp en fortelling som inneholder en dominant diskurs (herrens) så vel som en motdiskurs (slavens), og ved etter hvert å la disse munne ut i en idyll. Ordet idyll kommer fra gresk og betyr «lite bilde». Bildet viser til en tilstand av fred, ro og harmoni.¹⁵

Spørsmål læreren kan stille til klassen, er: Hvilke motsetninger forsones i en mytisk sluttscene? Til fordel for hvem? Speiler dette en historisk kontekst som ikke nevnes? Hva kan en språklig analyse vise at fortelleren «jukser med» for å oppnå følelsen av en åpenbaring – hva utelates, hva hoppes over, hvem sitt perspektiv fremstilles (ikke)? Ut fra et narratologisk perspektiv kan man spørre hvordan fortellingen bygges opp slik at leseren aksepterer den endelige «idyllen». Hvem (hva) er luringen i teksten? Blir vi lurt som lesere? Hva er tekstens norm? Er det tegn i teksten på at forfatteren vil at vi skal lese kritisk? Det er tross alt forskjell på en analyse av tekstens handling og en analyse av fortelleren som kan være mer eller mindre synlig i teksten. I den jensenske

---

14 Eliade skriver: «Mythical behavior can be recognized in the obsession with 'success' that is so characteristic of modern society and that expresses an obscure wish to transcend the limits of the human condition» (Eliade, 1975, s. 186).

15 Store norske leksikon forklarer at idyllen vanligvis henter «sitt stoff fra landlivet, og fremstår i alminnelighet som uttrykk for en reaksjon mot en tidsalders overforfinede, nervøst oppjagede eller naturfornektende kultur» (Store norske leksikon). Den fremstiller med andre ord en naturlig og rolig tilstand som reaksjon på noe som er unaturlig.

myten er fortelleren, som jeg har vist, en luring som veksler mellom å framstå som tilbakeholden og vise seg fram, for eksempel gjennom metakommentarer. Slik skaper han både ro og uro.

Referanser

- Andersen, P. T. (2019). *Forstå fortellinger. Innføring i litterær analyse*. Universitetsforlaget. Bibelselskapet. (u.å.). *Annen Mosebok 21*. Hentet 01.10.2024 fra <https://bibel.no/nettbibelen/les/nb-1930/EXO/EXO.21>
- Buck-Morss, S. (2000). Hegel and Haiti. *Critical Inquiry*, 26(4), 821–865. <https://doi.org/10.1086/448993>
- Christensen, E. M. (2000). Mytebegrebet i historisk antropologisk oversigt. I Aa. Jørgensen & A. T. Andersen (Red.), *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning* (s. 11–27). Odense Universitetsforlag.
- Eliade, M. (1975[1963]). *Myth and reality*. Oversatt av Willard R. Trask. Harper & Row.
- Fjeld, A. (2021, 19. mai). Religion er opium for folket. I *Store norske leksikon*. https://snl.no/religion_er_opium_for_folket
- Fosshagen, K. (2021, 2. september). Myte (antropologi). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/myte_-_antropologi
- Gemzøe, A. (2000). Springets poetik. Mytens metamorfose. I Aa. Jørgensen & A. T. Andersen (Red.), *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning* (s. 139–160). Odense Universitetsforlag.
- Gemzøe, A. (2007). Der Ton der Stadt und der Duft des Waldes: Johannes V. Jensen: *Intermezzo* (1899), *Skovene* (1904) und *Skovene* (1910). I Aage Jørgensen & Sven Hakon Rossel (Red.) “*Gelobt sei das Licht der Welt...*” *Der dänische Dichter Johannes V. Jensen. Eine Forschungsanthologie* (s. 83–110). Praesens Verlag.
- Groth, B. & Kværne, P. (2022, 14. januar). Myte (religionsvitenskap). I *Store norske leksikon*. https://snl.no/myte_-_religionsvitenskap
- Handesteen, L. (2000). Ægte efterlignet. Formfornyelse og rituel gentagelse i Johannes V. Jensens myter. I Aa. Jørgensen & A. T. Andersen (Red.), *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning* (s. 97–118). Odense Universitetsforlag.
- Heine, H. (1853). Das Sklavenschiff. I *Heinrich Heine Net*. <https://www.heinrich-heine.net/sklaved.htm>
- Jensen, J. V. (1969). Forsvundne Skove. I Dansk lærerforeningen ved L. Nedergaard (Red.), *Johannes V. Jensen. Myter og Digte i Udvalg* (s. 9–13). Gyldendal.
- Jensen, J. V. (2000[1901]). *Den gotiske Renaissance*. Gyldendal.
- Jensen, J. V. (1925). *Evolution og Moral*. Gyldendal.
- Kunnskapsdepartementet. (2019). Læreplan i norsk (NOR01-06). Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/nor01-06/om-faget/fagets-relevans-og-verdier>
- «myte» (u.å.). I *Bokmålsordboka*. Hentet 01.10.2024 fra <https://ordbokene.no/bm/39777>
- Nedergaard, L. (1969a). Til belysning af myteformen. I Dansk lærerforeningen ved L. Nedergaard (Red.), *Johannes V. Jensen. Myter og Digte i Udvalg* (s. 158–176). Gyldendal.
- Nedergaard, L. (1969b). Kommentar til Forsvundne Skove. I Dansk lærerforeningen ved L. Nedergaard (Red.), *Johannes V. Jensen. Myter og Digte i Udvalg* (s. 177–180). Gyldendal.
- Store norske leksikon. (2005-2007). *idyll* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 24. mars 2025 fra <https://snl.no/idyll>
- Svendsen, L. F. H. (2022, 24. januar). Frihet. I *Politisk ordbok*. <https://civita.no/politisk-ordbok/frihet/>